

1 Timoteo

Pauloŋe Timoteohât ekap angoân kulemguop.

1 ¹O nanne Timoteo,
Nâmâ Paulo. Anitâ Tihit tihit Amboŋaje Yesu Kiristo orop biwiyetje kepeiakmâ konohâk otmu Kiristohât aposolo katnekmâ âi nihimutâ mem mansan. ²Âi ya mem Kiristohât den pat ekgohomune nângârâ bulâŋe otmu nanje âwâŋaje tânahomawot yakât dopjeâk yâkâlen biwinetŋaje kepeim tânahom hoŋg bawaŋgimait. Otmu Kiristone âwurem ge nine lohimbi sâm menenekmu manman kârikjan mannomgât nângâm biwinenŋaje mem mansain. Otmu gâhât nângâm Anitâ yuwu sâm ultguman. “O Awoŋ, gâ Kutdânenje Yesu Kiristo orop Timoteo nângâwaŋgim tihitje otmutâ biwiŋe sânduk sâekgât ultgohoan.” Yawu sâm ultguman.

Lok nombotŋaje Kiristohât den pat âlepje kelangatbi.

³Nâŋe angoân Epeso kapi pilâm Makeronia hânânu takawe sâm den ekgohowan ya âlâkuâk sâmune nângâ. Epeso kapi ambolipje nombotŋaje yeŋe enŋatyeŋeâk watmâ Anitâhât den bukulipyere kâsikum yingim gai. Yawu gârâmâ den ya kelangatmâ kâsikum yingim gai ya nângâmune Kiristohât den pat yawu ki oap. Yawu gârâmâ gâŋe Epeso kapiânt tat yakât otmâ gâŋe kuyingirâ pilânomai. ⁴Yâkje Anitâhât den ya wangim tâmbâlipyenŋaje yeŋe biwiŋenjambâ den âlâlâ tetemu alahum gawi ya torokatmâ kâsikum yingimai. Otmu tâmbâlipyene yeŋgât topyeŋe girawu tap yakât sâm âi pâi tuhuakmai. Yawu otmai yan Kiristohâlen biwiŋenŋaje tiŋâk ki kepeimai. Yakât otmâ nângân nângânyeŋe hâlim milim otmu manmanyenŋe ki kelihakmap. Yakât otmâ gâŋe kuyingirâ pilânomaihât naŋgan. ⁵Nenje Kiristohât den pat âlepje yu lohimbi kâsikum yingimunŋe nângâŋjetâ bulâŋe otmu yâkâlen biwiŋenŋaje tiŋâk kepeinomaihât yâkje menenekmâ âi sâm ningiop.

Otmu yâkâlen biwiyejanje kepeinetâ tosayeje pilâyingimu biwiyeje sânduk sâmu yaŋak bukulipyeye orop biwiyejanje kepeiakmâ konohâk otmu naŋgângimai. Yawu otmâ Kiristohât mâtâp tâŋ tâŋâk watmai. ⁶ Yawu gârâmâ lohimbi ya yeŋgât topyeje ekgohoaŋ yane Kiristohât mâtâp ya tâpikgum den tâŋât alahumai. ⁷ Otmu emelâk Anitâŋe girem den âlâlâ Mose ekumu kulemguop ya nenje topŋambâek nâŋgâm bukulipnenje kâsikum yingiaiŋ sâmai. Yawu sâmai yamâ yeŋe girem den yakât topŋahât pâpgum ki kâsikum yingim heŋgeŋgumai. Yakât otmâ gâŋe kuyingirâ pilânomaihât naŋgan.

⁸ Aiop, Anitâŋe girem den âlâlâ Mose ekumu kulemguop yakât yuwu sâmune nâŋgâ. Yamâ âlepneâk hârok. Yakât torehenje âlâ ki tâpihahop. Yawu gârâmâ lohimbi nombotjanje girem den âlâlâ yakât andemje wangim yeŋe nâŋgân nâŋgânyenjambâek den torokatmai ya watmunje umatnej otmap. ⁹ Otmu lohimbi uwawapje bia manmai ya yeŋgât nâŋgâm papatolipnenjanje girem den ki ekyongomai. Yâhâ lohimbi orotmeme bâleŋe otmâ manmaiŋe girem den nâŋgâjetâ biwiyejan hâmu kuwihaŋjet sâm ya ekyongomai. Lohimbi yuwuya yeŋgât yan. Lohimbi nombotjanje ândâpyeje kârikje otmâ papatolipyeje yeŋgât den ki nâŋgâmai. Me kunyeje kârikje otmâ Anitâhât nâŋgâjetâ gemu girem den ki watmai. Me âwâ mâmâlipyeje me bukulipyeye yeŋgât nâŋgâm bâleyingim yongojetâ mumai. ¹⁰ Nombotjanjeâmâ nep tuhuningijet sâm lohimbi me nimnaom titipâ meyekmâ ip kârikjanje hikuyeknjetâ tatmâ yâk yeŋgât âi tuhuyingimai. Lohimbi nombotjanje loklipyeje me imbilipyeje betyejehen kioŋmai. Me loklipyejanje imbilipyeje pilâyekmâ lok bukulipyeye orop ekŋâleangimai. Otmu imbilipyejanje gurâ yauuâk loklipyeje pilâyekmâ imbi bukulipyeye orop ekŋâleangim orotmeme kiŋgoŋ otmai. Lohimbi nombotjanjeâmâ den perâkje sâm bukulipyeye kâityongomai. Nombotjanjeâmâ bukulipyeye yeŋgât imbiâk den hakyerjan sâmai. Yâhâ nombotjanjeâmâ Anitâhât den kum otmâ hilipgumai.

¹¹ Kiristohât hoŋ bawalipjanje Anitâhât girem den ya tâŋ tâŋâk kâsikum yingimai yamâ nâŋe Kiristohât den pat âlepne kâsikum yingiman yu orop lâuaksawot. Den pat âlepne yu nâŋgâmain yan Anitâ ikje topne nâŋgâmunje âlâ kândâkdâ otmu mepaemain.

Anitâŋe Paulo umam sâwaŋgiop.

¹² Kutdânenje Yesu Kiristohâlen biwinajje kepeim hoŋ bawaŋgim yâhâwomgât ikŋahâk nâŋgânihiop. Nâŋgânihim nep sâm nihimu yâkât wâtjan kinmâ den pat âlepne lohimbi kâsikum yingim mansan. Yakât otmâ nâŋe heroje nâŋgâwaŋgim yâk mepaeman. ¹³ Yawu gârâmâ nâŋe emelâk yâkâlen biwine ki katban sâp yan biwi nâŋgân nâŋgânnê manguakmu yuwu otmâ manban. Yâkât den pat âlepne mem

ge katban. Yawu otmâ lohimbiye yâkâlen biwiyeje katbi ya topne âlâlâ mânjgâeyekmâ mem bâleyekminiwan. Yawu otyingiminiwan yamâ Kiristo ikje otbañgiminiwan. Yawu otminiwan yan biwi nânjgân nânjgânne mañguakmu ki nânjgâmâk mânjgâeyekminiwan. ¹⁴ Yakât otmâ Anitâje ikpjahâk wawaenekmâ nânjgân nânjgânne mem pâroj pilânihiop. Yawu otmâ biwine mem heweweñ tuhumu Yesu Kiristohâlen biwinanje kepeiwani. Yawu otban yapâek yâk orop biwinetjaue hikuakmâ konohâk otmu manmâ gan yu. Yakât otmâ ikje komot nânjgâyijngim hoñ bayingim gaman. ¹⁵ Bulâjanâk Yesu Kiristore nen lohimbi bâleje sârerenenekmâ tosanenje pilâningiâk sâm Anitâje yâk hânjgângumu giop. Yakât nânjgâmunjue bulâje otmu biwinenjaue Kiristohâlen kepeim mannom.

Nâne ninahât nânjgâmune dondâ gemap yakât yuwu sâmune nânjgâ. ¹⁶ Lohimbi kerekje otmunje bâlemu tosanenje orop manbin yakât Anitâje mumuhât pat kuningiop. Yâhâ lohimbiye otjetâ bâleop ya wangim nâjeâmâ dondâ otmune bâlemu tosa pato mewan. Yakât matje umatje dondâ membomgât dop olop. Yawu gârâmâ Kiristore biwine ikjan katbehât nânjgâm lohotjan otnihim matje ki nihiop. Nine topne yawu tap. Otmu lohimbiye yâkâlen biwiyeje katjetâ Anitâje manman kârikjahât pat kuyingiwuap. Yawu otmu Kiristore wawaenekmâ lohotjan otnihop yakât den pat ya lohimbiye nânjgâm Anitâ mepaenomai.

Otmu Ambonenje Anitâ konok ki ekmain. ¹⁷ Yâhâmâ tat tat kârikje tatmâ gaopjâk tatmâ gamap. Otmu tatmâ yâhâmbisâp. Yâkje ki teteop. Otmu biatbuapgât dop gurâ ki tap. Lohimbi tuhuyelehowâmbâk kunnenje tatmâ tihitnenje otmâ gamap. Otmu yauwâk tihitnenje otmâ yâhâmbisâp. Yakât otmâ heroe nânjgâwañgim mepaem manmâ yâhânom. Ya bonjanâk.

¹⁸ Nanne Timoteo, yuwu sâmune nânjgâ. Lohimbi nombotjaue Kiristohât den pat bulâje ya kelangatmâ bukulipyeye kâsikum yingimai sâm gâne kuyingirâ pilânomaihât nânjgâm nep sâm gihivan. Emelâk Kiristohât komot ya yeñgât kunlipyejaje âi sâm gihim kungan mewi. Kungan mewi yan âi tuhurâ bulâje girawu tetewuap yakât Wâtgât mâmânjahât Heakje biwiyejan katmu den ekgohowi. Den ekgohowi ya nânjgâm Kiristohâlen biwihaue tiñâk kepeim yâkât den pat âlepje ya lohimbi ekyongom manbuat. Yawu mandâ lohimbi âlâ me âlâje mâtâp mañguhihine sâm otnomai yan kârihem kinbuat. ¹⁹ Yawu mandâ yanâmâ Wâtgât mâmânjahât Heakje biwine ekmu ârândâj oap yawu biwihaue nânjgâwuat. Yâhâ lohimbi nombotjaue Wâtgât mâmânjahât Heakje biwinenje ekmu ki ârândâj olop yawu biwiyejaje nânjgâwi. Yawu gârâmâ biwiyejaje yawu nânjgâm yan Wâtgât mâmânjahât Heak ya betgujetâ biwiyejaje pâlâmje otmu manmâ ari hiliwahonomaihât pat mansai. ²⁰ Lok yâhâp, kutyetje Himenai yet Alesande, yâkje yawu otmâ

Anitâ sâm bâlewaŋgim gawot. Yawu olowot yakât nâŋe ketetyelekmune yaehen ari manmutâ Satanje mâŋgâeyeleyekmu mansawot. Otmu orotmemeyetje bâlene ya ekmâ nâŋgâm âlakuâk Kiristohâlen biwyetjaqe kepeim mansetgât naŋgan.

Kiristohât lohimbiye menduhuaknomân yuwu otmâmannom.

2 1-2 Gâŋgeâmâ Kiristohât lohimbi yeŋgât kunyeje mansat yakât yuwu sâmune nâŋgâ. Kiristohât lohimbiye menduhuakmâ Anitâhât den ya alahum kiki meytgim mepaeyeleyeknomaiâ ekyongorâ Anitâ yuwu sâm ultigunomai. Lohimbi belângen manmaiye nâŋgâninginjetâ ârândâj otmu manman sânduhâ mannehat nâŋgâm gawamangât lok kunje otmu galemlipnenje ya tânyongoâk sâm Anitâ ultigunomai. Otmu Wâtgât mâmâŋahât Heakje mâmâŋe otningimu Anitâhât tem lâuwaŋgim mannomai. Yawu manmâ lohimbi ewe katyekmâ lohotjan mannom sâm Anitâ ultigunomai. Otmu Anitâ ambonenjaqe lohimbi belângen manmai ya nen orop wawaenenekmâ tihitnenje otmap yakât nâŋgâm ultigunomai. ³ Yawu ultigujetâ yanâmâ Anitâ Manman kârikjahât Amboŋaje nâŋgâmu ârândâj otbuap. ⁴ Lohimbi kerekje Kiristohât den pat âlepnej ya nâŋgâjetâ bulâŋe otmu yâkâlen biwyenje katjetâ manman kârikjahât pat kuyinggiwuap yakât Anitâŋe nâŋgâmap. ⁵⁻⁶ Anitâ konok ambonenje tatmap. Otmu Yesu Kiristo iknjak lohimbi kerek nengât tosa hât otmâ ge kawenenjan kinmu kuŋetâ mumbuap sâm sâp kalop. Sâp ya ekmâ ârândâj otmu yanâk kuŋetâ muop. Yakât otmâ lohimbi âlâ me âlâŋe yâkâlen biwyenjaqe kepeimai yamâ Kiristoŋe mem konohâh tuhuyekmu biwyenjaqe hikuakmâ konohâh otmu Anitâŋe kaok nâŋgâŋgim. Otmu kuŋetâ muop yan Anitâŋe lohimbi kerek nengât tosa pilâningim manman kârikjan torokatnenekbomgât nâŋgâmap yakât topje teteop. ⁷ Topje yawuhât pâku lohimbi yeŋgâlen ari Kiristohât den pat âlepnej kâsikum yingimune nâŋgâjetâ bulâŋe otmu yâkâlen biwyenjaqe kepeim manjetgât yâkje menekmâ aposolo âi sâm nihiop. Yâhâ gâŋe nâhâitje "Bulâŋjanâk eknohop," yuwu sâm den ekgohoan yu Kiristohât komot ekyongorâ nâŋgânomai.

⁸ Kiristohât lohimbiye wosapâ me wosapâ menduhuakmâ Anitâ yet Kiristo mepaeyeleyekmai ya yuwu sâm ekyongowuat. Lok nombotjaqe Anitâhât tem lâuwaŋgim bukulipyenje orop ki sâm bâlewaŋgim den kakjan sahaŋgimai. Galemlipyenje yawuya katyekjetâ lohimbi yeŋgât senyejan kinmâ Anitâ yu yakât ultigunomai.

⁹⁻¹⁰ Otmu imbilipyenjaqe Anitâhâlenâk biwinenjaqe kepeim tem lâuwaŋgim mansain sâmai. Ya lok âlâ me âlâŋe yekŋâlemai hâkyenje tihitje otmâ senje âlâlâ sekje âlep âlep yaŋe ki hâkyenje menjâleaknomai. Otmu imbi ya bukulipyenjaqe yekjetâ yahalâkgât somotyenje mendeŋnomai yan senje âlâlâ sekje âlepnej orop ki

menduhum mendeñnomai. Yawu otmâ loklipyeje ewe katyekmâ amutyenjan mannomai. Yawu manmâ bukulipyeye nembe kalem otyingim tânyongonomai.

11-12 Imbilipyenjae loklipyeje yeñgât amutyenjan mannomaihât nañgan. Yakât otmâ lohimbiye menduhuakmâ Anitâ yet Kiristo mepaeyelekmaiân imbi âlâ me âlâje yahatmâ senyenjan kinmâ den kâsikum yiñgine sâm otmai yamâ kuyingiman. Yâkjeâmâ in denâk nângâm huruñ huruñ mannomaihât nañgan. 13 Orotmeme yawu otmâ mannomaihât sâm yiñgian yakât topñe yuwu. Emelâk Anitâje lohimbi tuhuyelehop. Argoânâmâ Aram sâm tuhuop. Yakât kakjan imbiye, kutje Ewa sâm, ya tuhuop. 14 Tuhuyelekmu manowot yamâ aŋgoân Satanje Ewa kâitgumu Anitâhât den ya longâem otmu bâleop. Yakât kakjan Ewa je lokje ekumu yâkje imbijahât den watmâ yawuâk otmu bâleop. 15 Yakât otmâ imbilipyenjae Kiristohâlen biwiyeñaje kepeim loklipyeje yeñgât amutgen mannomai. Yawu manmâ nan baralipyeye wawaeyekmâ tihiyeje otjetâ yanâmâ Anitâje yekmu ârândâj otmu manman kârikjahât pat kuyingiwuap. Otmu Kiristohâlen biwiyeñaje yawuâk kepeim biwiyeje galemahom manmâ bukulipyeye yeñgât nângâyiñginomai yanâmâ manman kârikjahât bulâje ya menomai.

Kiristohât komot yeñgât kunlipyeje

3 1 Den bulâje yuwu sâmune nângâ. Kiristohât komotje lok âlâ me âlâ kunlipyeje sâm katnenekmâ âi ninginetâ hoñ bayinqine sâm otmai ya yeñgât Anitâje nângâmu âlepje otmap. 2-3 Lok yawuya yeñgât manmanyeye yakât yuwu sâmune nângâ. To kârikje ki nem biwi hâlim otmai. Me ki kuk kânguruk otmâ lohimbi mem siriken soroken katyekmai. Otmu tewetsenjahâlâk ki nângâmai. Yâkje târârhâk manjetâ ya yeñgât hakyenjan tosa âlâ ki tetewuap. Otmu bukulipyeye lohotjan otyingijetâ ya yeñgât nângâm “lok mulunje” sâmai. Otmu Kiristohât komolân gâtje âlâ me âlâ ya yeñgât nângâyiñgim nembe kalem otyingimai. Otmu Anitâ yet Kiristo yetgât den pat topnjambâæk kâsikum lohimbi yiñgijetâ yâkje nângâjetâ keterakyiñgimap.

Otmu imbi yâhâp kalimbu ki meyekmai. 4 Biwiyeje galemahom kilik milik manmâ imbi naomlipyeje galemyongom tihiyeje otjetâ imbi naomlipyeñaje ewe katyekmâ tem lâuyiñgimai. 5 Yawu gârâmâ yawu ki otmaiye Kiristohât komot yeñgât galem katyekdâ yâkje lohimbi ki tihiyeje otmâ hoñ bayinqinomai. 6 Otmu torokatmâ sâwe. Emelâk Satanje ikpjahâlâk nângâmu yahatmu otmâ hilipguop. Otmu lok âlâ me âlâje Kiristohâlen biwiyeje katjetâ sâp kâlep ki otmu manmâ gai. Lok yawuya galem katyekdâ yâkje Satanje olop yawu otmai hât kunlipyeje sâm ki katyekbuat. 7 Otmu lohimbi belângen manmaiye sâm bâleyiñgijetâ biwiyeje kum Satangât pañgoñân kionmai hât Kiristohât

lok âlâ me âlâhât nângâyîngijetâ yahatmu eweyîngimai lok yawuya kunlipyeje sâm katyekdâ kinnomai.

Kiristohât komot yengât hoj bawalipyeje

8 Aiop, lok âlâ me âlâjue Kiristohât komot hoj bayîngijet sâm mem katyekbuat ya yengât yuwu sâmune nângâ. Yâkje biwiyeje galemahojetâ manmanyereje kelihakmu lohimbiye yekmâ ewe katyekmai. To kârikje ki nemai. Me den perâkje ki sâmai. Me bukulipyeje yengât iri sikumyeje ki ekjâlem kâityongom meyîngimai. **9** Otmu Wâtgât mâmâjahât Heakje nângân nângânyeje mem pâroj pilâyingimu Kiristohât den pat âleppje topjambâek nângâm yâkâlen biwiyejane tijâk kepeim manmai. Otmu Anitâje biwiyeje ekmu ârândâj otmap yawu biwiyejane nângâmai. **10-12** Yâkje imbi yâhâp kalimbu ki meyekmai. Otmu imbi naomlipyeje galemyongom tihityeje otjetâ manmanyereje kelihakmap. Imbilipyejane gurâ Kiristohâlen biwiyejane kepeim yâkât nep tijâk mem lohimbi hoj bayîngimai. To kârikje ki nemai. Me den guruk me den belângen ki sâmai. Yawu manmâ biwiyeje galemahojetâ manmanyereje kelihakmu lohimbiye yekjetâ yahatmu eweyîngimai. Lok yawuya yengât kutyene katdâ Kiristohât lohimbiye manmanyereje ekjetâ ârândâj otbuap. Yâkje manmanyereje ekjetâ yawu otmu yanâmâ mem katyekdâ lohimbi hoj bayînginomai. **13** Otmu yâkje âilonjo lohimbi hoj bayînginomai yanâmâ lohimbiye ewe katyekmâ nângâyîngijetâ yahatbuap. Otmu yâkje Kiristohâlen biwiyejane kepeim tem lâuwanjgim mansai yakât topje sâm haok tuhum lohimbi belângen manmai ekyongomai. Yawu.

Yesu Kiristo yâkât topje.

14 Sâp ki kâlep otmuâk kapi yu pilâm gâhâlen takamune ejakmâ den otdomgât nañgan. **15** Yawu gârâmâ mâtâp ki tetenihiwuap otmuâmâ pepa kulemgum katgihian yu sâlikum nenje buku oraçgim orotmemê girawu otmâ manmunje Anitâje nângâningimu ârândâj otmap yakât Kiristohât lohimbi ekyongorâ nângânomai. Anitâ Manman Ambojanje nen Kiristohât lohimbi orop tatmap. Yakât otmâ Wâtgât mâmâjahât Heakje Anitâhât biwijan nângân nângân âlâlâ tatmap ya mem biwinenjan katmu nenje Kiristohât den bulâje ya topjambâek nângâm lohimbi kâsikum yinginomgât dop tap. **16** Aŋgoân lohimbiye Yesu Kiristohât topje ki nângâjetâek Anitâje hângângumu ge nengât tosaħât otmâ kawenenjan kinmu kujetâ muop. Yâkâlen biwinenjane kepeim manmunje Anitâje nenekmu ârândâj otmap. Yakât nângâmumne bulâje oap.

Yâkje lok otmâ hânân ge hohetenjenjan manmu kupetâ muop.

Mumu Wâtgât mâmâjahât Heakje mumujambâ mem yahalop.

Yakât otmâ yâkât nângâmunje Anitâhât nanje tâj tâjâk otmap. Yâkrje olop miop ya Anitâhât ajetolipjae ekjetâ âlâ kândâkdâ olop. Aposololipjae topje katmâ yâkât den pat âlepje sâm haok tuhujetâ lohimbi hânjan kulemjan manmâ araije nângâjetâ bulâje otmu yâkâlen biwiyejane kepeimai. Otmu himbimân âwurem yâhâmu Anitâ orop tawot.

Lok perâkje yeñgât topyeje

4 1-2 Anitâhât Wâtgât mâmâjahât Heakje den âlâ biwinan kalop ya sâm tetemune nângâ. Gâmâlâk lok nombotjae Kiristohât lohimbi yeñgâlen takâ den perâkje ekyongonjetâ nângâm nombotjae hionjkmâ yeñgâlen torokatnomai. Lok yamâ weke bâleje me senduk banearâne kakyejan memu biwiyeje kârikje otmu den perâkje sâm bukulipyenje kâityongonomai. Kâityongonjetâ bukulipyenjae Kiristo betgum yeñgâlen torokatnomai. ³Lok perâkje yaqe orotmeme âlâlâje mem bâlenenekmap sâm lohimbi ki miaknom sâm samut katmai. Me sot âlâlâ ki nenom sâm samut katmai. Samut katmai yamâ dondâ otmâ hilpgumai yakât yuwu sâmune nângâ. Anitâje sot âlek âlek yamâ nenejeâk hârok sâm katningiop. Nenneâmâ sot ketetmâ “Yuâmâ neneje” otmu “Yuâmâ ki neneje” yawu ki sânom. Nen Kiristohâlen biwinenjae kepeim yâkât den bulâje watmainje sot âlek âlek nem Anitâ mepaemain. ⁴⁻⁵Otmu Anitâje wuân me wuân kalop yamâ âlepjeâk hârok. Nenje wuân me wuân nene sâm otnom yamâ angoân Anitâ mepaem yanâmâ nenom. Yawu otnom yanâmâ Anitâje nenekmu ârândâj otbuap.

Timoteoje yuwu otmâ hoj bayinjigâkgât kulemguop.

6 Kiristohâlen biwihe kalonâmbâek nenje yâkât den kâsikum gihimunje nângâm heñgeñgum biwihan katmâ manmâ gat. Yakât otmâ den ekgohoan yu nângâm heñgeñgum Kiristo hoj bawañgim yâkât den yu bukulipge kâsikum yinggiwuat yan Kiristope gekmu ârândâj otbuap. ⁷Yâhâ lok biwiyejambâ nângân nângât tâjât topje topje tetemap yakât gâ orop alahune sâm otnomai yanâmâ ki nângâyingiwuat. Gâje Anitâhât tem lâuwañgirâ gekmu ârândâj otbuap yakât nângârâ keterahâkgât den âlâen hâum sâmune nângâ. Lok sihan kingitje orowâkje sururuk sânomai. Yawu otnomai yakât nângâm wâtyeje houj sâmapgât inânjan dop miakmâ yâhâmai. Yakât dopjeâk biwihe houj sâmapgât Anitâhât den biwihan katmâ lâum manmâ yâhâwuat.

8 Wâtnenje kâriheâk sâm inânjan dop miakmain yamâ âlepje. Yâhâ biwinenje Anitâhâlen kârihem kinâk sâm sâp yupâek yâkât den biwinenjan katmâ lâum manmâ yâhânom yamâ âiloingo. Yawu otnom yanâmâ manman âlepjhât bulâje âlâlâ teteningimâ biwinenje sânduk sâmu mannom. Otmu hâmbâi Anitâje sâp patoen manman kârikjan torokatnenekmu manmâ

yâhânom. ⁹Den ekgohoan yu nângârâ bulâne otmu yukât biwi yâhâp ki otbuat. ¹⁰Den yu nângâmunjre bulâne otmap. Anitâ Manman ambojaje lohimbi kerek menenekmâ manman kârikjan katnenekmu mannomgât dop tap. Yawu gârâmâ yâkâlen biwinenjaje kepeim manmain nenâk menenekmâ manman kârikjan torokatnenekmu mannom. Yakât nângâm yâkâlen biwinenjaje tiñâk kepeim hoj bawangim hâhiwin kakjan manmain.

¹¹ Den sâm aran yu Kiristohât lohimbi kâsikum yingirâ lâum mannomai. ¹²Lohimbi nombotjahe gâhât nângâjetâ gemu “naom tipihe” sâmaiât lohimbi senyejan manmâ biwihe galemahom hengengum Kiristohât tem lâuwañgim manbuat. Yawu manmâ den lohotjan ekyongowuat. ¹³Sâp kâlep ki otmuâk gâhâlen takawom. Yakât otmâ yuwu otmâ mambotnihim manbuat. Lohimbihe menduhuakmâ Anitâ yet Kiristo mepaeyeleknomaiân miti kâsikum yingirâ nângânomai. Otmu den ya tâj tânjâk watmâ orotmeme wuân me wuân otmâ manjetâ Anitâhe yekmu ârândâj otbuap yakât ekyongom mem hewewe tuhuyekbat.

¹⁴Timoteo, emelâk Kiristohât komot ya yengât kunlipyenjaje âi sâm gihim kungan mewi. Kungan merjetâ Wâtgât mâmânjahât Heakje mâmârje otgihimu âi girawu mendâ bulâne tetewuap ya yâkje biwiyejan katmu sâm tetem eknongowi. Bulâne ya teteâk sâm âi yakât biwihahe tiñâk mem tuhuwuat. ¹⁵Emelâk Wâtgât mâmânjahât Heakje mem hewewe tuhuhekmu Kiristone olop miop yauuâk otbeâk nângâm otdâ gekmunje tipihe âlepjre olop. Benje yakâlâk nângâm manmâ gat yakât otmâ tat tat memehe ekmunje âilongo oap. Otmu yâkâlen biwihahe tiñâk kepeim manmâ yâhâwuat ya ekmâ Anitâ mepaenom. ¹⁶Kiristohât den ya kelanjatmâ kâsikum yingiman sâm biwihe galemahom manbuatgât nañgan. Yiwerenje yu âi mem mansat yauuâk torokatmâ Kiristohât den kâsikum yingirâ lohimbihe yâkâlen biwiyejanje kepeim manmâ yâhânomai. Yawu otmâ gâ orop meyekmâ manman kârikjan katyekmu mannomai.

**Timoteoje yuwu otmâ Kiristohât komot
galemyongoâkgât Paulone kulemgouop.**

5 ¹⁻²Gâne Kiristohât lohimbi yengât kunyeje otmâ galemyongom mansat. Yakât otmâ yuwu otyingiwuatgât nañgan. Lohimbi âlâ me âlâne otjetâ bâlemu den kâwâ kârik ki otyingiwuat. Lohimbi somboje otjetâ bâlewuap otmuâmâ âwâhe mâmâhe ewe katyelekmâ lohotjan otyitgimat yauuâk otyingiwuat. Me lohimbi nombotjahe otjetâ bâlewuap otmuâmâ imi atalipge me wârâ toulipge lohotjan otyingimat yauuâk otyingiwuat. Yâhâ imbi yâhâmâ esep esewâk otyingiwuat.

Imbi kambut ya yengât sâop.

³ Imbi kambut nombotje hep torehenlipyeje bia me nimnaom barak manmai yane umburuk manmaiât Kiristohât komot ekyongorâ tihityeje

otnomai. ⁴ Yâhâ imbi kambut âlâjeâmâ nan baralipyenje me helipyenje orowâk manmai. Yâkje mâmâlipyenje me buwulipyenje yeñgât tihityenje otmâ hoj bayingijetâ Anitâje yekmu ârândâj otbuap. Yawu otnomai yan emelâk ñajayenjan âwâ mâmâlipyenjenje me buwulipyenjenje tihityenje otbi yakât matje yâku sombo otnomaiân tihityenje otnomai. ⁵ Yâhâ imbi kambut nombotje hep torehenlipyenje bia me nimnaom barak manmai yâkjeâmâ Anitâje nângâningiâk sâm haojmâ ârândâj ulitgum mepaemai. ⁶ Aiop benje, imbi kambut nombotje âlâjeâmâ “umburuk otmâ umatje kakjan manmiahât kâwâ kondâ otmâ yapâ tewetsenje mem dâimai. Kambut yawuya je yawu manmai yamâ biwiyeje mumu hiliwahonomaihât pat manmai. ⁷ Lohimbi belângen manmai je Kiristohât lohimbi sâm bâleyingimaihât imbi kambut manmanyenjahât den ekgohoan yu gâne sâm tetem ekyongorâ tem lâunihijetgât nañgan. ⁸ Kiristohât lohimbi âlâ me âlâje yeje hep torehenlipyenje me sese buwulipyenje ki tihityenje otmai yañeâmâ Kiristo betgum lohimbi je Anitâhâlen biwiyejenje ki kepeim manmai yawu otmai. Yakât otmâ Anitâje yekmu dondâ bâlemap.

⁹ Aiop, imbi kambut âlâ me âlâje Kiristohât komot hoj bayingine sâm otmai ya yeñgât yuwu sâmune nângâ. Embâñâmbâek imbi kambutje nep tuhum Kiristohât komot hoj bayingim gai. Ya yeñgât kutyenje kulemgum katdâ tatmu tewetsenje memai. Otmu imbi kambut ondop yâk yeñgâlen torokatjetâ kutyenje kulemguwuat yamâ yuwu. Imbi kambut âlâ me âlâhât yambuyeje 60 otyiñgiap ya yeñgât kutyenje kulemguwuat. Yâhâ lok yâhâp kalimbu ki meyekbi. ¹⁰ Orotmemeyeje âlepje yuwu otjetâ Kiristohât komotje mepaeyekmai. Nan baralipyenje âilongo galemyongom heñgeñgum gawi. Otmu lomba takajetâ emetyenjan dâim yâhâ katyekjetâ tatjetâ sot um yingiminiwi. Otmu heweweje otmâ âi âlek âlek mem Kiristohât komot hoj bayingim gai. Otmu umatje âlâlâ lohimbi kakyenjan yâhâmap yan heweweñjâk tânyongomai. Imbi kambut yawu manmâ gai ya yeñgât kutyenje kulemguwuat.

¹¹ Yâhâ imbi kambut hâkyenje heroeje mansai yamâ kutyenje ki kulemguwuat. Yamâ toprie yuwuhât. Loklipyenje bâlejetâ Kiristohât nângâm yâkât komot hoj bayingine sâm biwiyeje katmai. Yawu otmai yamâ gâmâlâk lok yekmâ biwiyeje pârâk pilâm Kiristohât nep pilâm lok meyekmai. ¹² Kiristohât nep tuhunom sâm biwi katbi ya pilai yakât nângâjetâ biwiyejan hâumu gorâ kakjan mannomai. ¹³ Otmu kutjan hilâm im tatmâ emet ârândâj yâhâm gem den golâ, me buku âlâhât den guruuk, me den belângen sâsâ yawu sâjetâ dondâ bâlewuap. ¹⁴ Yawu otmaihât Kiristohât komot yuwu sâm ekyongohât nañgan. Lohimbi nombotje belângen manmai je Kiristohât komot ya yeñgât sâm bâleyingimaihât imbi kambut yawuya je lok miakmâ mannomai. Yawu otmâ nimnaomlipyenje mem ga katyekmâ galemyongom heñgeñgum

yan tat tat memeyene âiloŋgo teteyiŋgiwuap. ¹⁵ Yâhâ imbi kambut nombotŋajeāmâ manman âlepŋahât mâtâp ya pilâm Manman bâleŋjahât Amboŋe Satan yâkât mâtâp watmai. ¹⁶ Otmu Kiristohât komolân gâtje imbi âlâŋe ikŋe hep torehenje âlâŋe imbi kambut mansap yakât tihitje otmâ tânguâkgât naŋgan. Tihitje otbuawân Kiristohât komotje heweweŋ otmâ imbi kambut nombotje hep torehenlipyeŋe barak manmai ya tânyongoŋjetâ âiloŋgo otbuap.

Kiristohât komot yengât galem ya yengât sâop.

¹⁷⁻¹⁸ Kiristohât komot yengât galemlipyeŋe nepyeŋahât hâmeŋe yingiŋjetâ menomaihât yuwu sâmune nâŋgâ. Emelâk Anitâŋe girem den âlâ Mose ekumu kulemguop ya yuwu tap.

“Bulimakaoŋe nep tuhuyiŋgiwuap yan sot bulâŋe nemap sâm lauŋe ki sâhâm maŋgunomai.”

Otmu âlâmâ yuwu tap.

“Lok âlâ me âlâŋe nep tuhuyiŋginomai yakât hâmeŋe yingiŋjetâ ârândâŋ otbuap.”

Den yuwu tap. Yakât otmâ Kiristohât komot yengât galem katyekmâ âi yingiwi yané âi ya mem den pat âlepŋe ya lohimbi belâŋen mansai ya ekyongomai, me Kiristohât komot den kâsikum yingimai ya yengât âi ekŋjetâ âiloŋgo otmu hâmeŋe pato yinginomaihât naŋgan. ¹⁹ Otmu lok yâhâp me amon yané galemlipyeŋe yengât topyeŋe teteâkgât sâm hâreyingine sâm otnomai yan denyeŋe ikŋiâk ikŋiâk sâŋjetâ konok otbuap yamâ nâŋgâyengiŋgiwuat. Yâhâ lok konokje ikŋiâk sâwuap yamâ ki nâŋgâwanjigiuat. ²⁰ Otmu galemlipyeŋe âlâ me âlâŋe orotmeme bâleŋe otnomai yamâ meyekmâ lohimbi yengât senyeŋan katyekmâ sâyengiŋgiwuat. Yawu otyingirâ yan lohimbiŋe ya ekmâ manmanyene galemahonomai.

²¹ Nâŋje Anitâ yet Yesu Kiristo otmu ajelolipyetje koko salehâk ya yengât senyeŋan kinmâ yuwu sâmune nâŋgâ. Galemlipyeŋe âlâ me âlâhât den sâm hâreyingiŋgiwuat yan den ekgohoan yu tâŋ tâŋâk watbuat. Yawu watmâ lok âlâhât nâŋgârâ yahatmu, âlâhât nâŋgârâ gemu yuwu ki otbuat. Den sâm hâreyingirâ Anitâŋe nâŋgâmu ârândâŋ olâkgât târârâhâk sâwuat. ²² Galemlipyeŋe âlâ me âlâŋe otjetâ bâleop ya yengât den sâm hâreyingirâ nâŋgânetâ haŋ sâyengimu manmanyene kelihakmu mansai. Lok yawuya in yuwu ki meyekjetâ Kudâhât âi witgum tuhunomai. Manmanyene ekdâ ârândâŋ otmu yâhâpje âi sâm yingiŋgiwuat. Yawu gârâmâ âi in yuwu yingirâ âlâkuâk otjetâ bâlewuap yakât tosa yamâ lohimbiŋe gâhâlen sâm gâitnomai.

²³ Otmu tep kombohahât otmatgât wain to tipiŋe nembuat.

²⁴ Lok nombotŋaje bukulipyeŋe yengât senyeŋan kinmâ otjetâ bâlemap ya yengât topyeŋe nâŋgâmai. Lok yawuya meyekmâ den âiâŋ katyekjetâ sâm hâreyingiŋgiwualân emelâk topyeŋe nâŋgâwan sâwuat.

Yawu gârâmâ lok nombotje âlâneâmâ topyeje kurihiakmâ manmai. Yâhâmâ âi pâi tuhuyeknomai yanâk topyeje mem tetewuat. ²⁵ Otmu lohimbi nombotjaqe lohimbi senyenjan kinmâ orotmeme âlepje otjetâ ekmai. Yawu gârâmâ lohimbi nombotjaqe orotmemeyeje âlepje otmai ya ekmâ bukulipyenjaqe mepaeyekmai sâm orotmeme âlepje ya tihângen otmai. Yamâ lohimbi âlâ me âlâje ya nângâm sâm haok tuhumai. Yawu otmai yaqe tihâk tatbuapgât dop ki tap.

6 ¹Âi lok yengât sâmune nângâ. Kiristohât lohimbi ya den kâsikum yingimain yakât lohimbi belângen manmaiye den ya nângâjetâ helekje otmu Anitâ sâm bâlewaŋgimaihât âi lok nombotje Kiristohâlen biwiyeje katmaiye kunlipyeje eweyiŋgim lauyene lâum kinmâ âi tuhuiŋginomai. ² Yâhâ kunlipyejaqe Kiristohâlen biwiyejaqe kepeim manmai otmuâmâ âi loklipyeje ya ki holayekjetâ ari yeje nângân nângân watmâ galemahom mansai. Yakât otmâ âi lok yaqe kunlipyeje ki sâm bâleyiŋginomai. Yâhâ kunlipyejaqe Kiristohâlen biwiyejaqe kepeim manmai yâhâmâ Anitâje nângâyîŋgimap. Yakât nângâm âi lokje âi kârikjeâk mem kunlipyeje hoj bayiŋginomai. Den ekgohoan yu kâsikum yiŋgirâ nângâm manjetgât naŋgan.

Senje âlâlâ ki ekjâlem miaknehâlâk nângânom.

³ Kutdânenje Yesu Kiristoje den âiloŋgo aposololipje kâsikum yiŋgiminiop yakât nângâmunje bulâje otmap. Yâkât otmâ lohimbi den ya kâsikum yingimunje nângâjetâ bulâje otmap. Yâhâ lok nombotjaqe den ya nângâjetâ ki ârândâj oap sâm yeje enyatyejeâk watmâ den ondop kâsikum yiŋgimai yamâ dondâ bâlemap. ⁴ Lok yaŋeâmâ yeŋahât nângâjetâ dondâ yahatmap yamâ den kâsikum yiŋgimai yakât topje hâum pâpgumai. Yakât otmâ bukulipyenje orop den kakjan sahaŋginehâlâk nângâmai. Yawu otmâ nângâm bâleŋgim hâiakmâ sâm ge karakmai. Otmu hioŋakmâ den belângen sâm hakyejan sahaŋgimai. ⁵ Yawu otmâ den bulâje pilâm biwi nângân nângânyeje mem helej tuhuakmai. Otmu lohimbiye tewetsenje ningijetâ hâk sânduhâñ mannehâlâk nângâm den kâsikum yiŋgimai.

⁶ Nenje Kiristohâlen biwinenjaqe kepeimain. Yawu otmâ senje âlâlâhât ki ekjâlem manmain yanâmâ Anitâje biwi sânduhâñ katnenekmu biwinenje ârândâj otmap. ⁷ Kândikum mâmâlipnenjaqe menenekbi yan tepyenjambâ hâk barak tetewin. Dop yauwâk hâmbâi mum yan hâñ yu pilâm senje âlâlâ ki miakmâ arinom. ⁸ Yakât otmâ yuwu naŋgan. Anitâje sot, me pet sâŋgum, me senje âlâlâ ya ningimu dopnenjanâk mem manmain. Otmu “Getek âlâ ningiap,” sâm ki dewaenom. ⁹ Lohimbi nombotjaqe senje âlâlâ ekjâlem miakmâ hâk sânduhâñâk manne nângâmai. Yawu nângâmai yamâ biwi nângân nângânyeje hâlim milim otmu bâleŋahât paŋgoŋâñ kionjmai. Otmu

yeñahâk yapâ ki holañaknomai. Yakât otmâ yanâk tattmâ hiliwahonomai. 10 Yâhâ lok âlâ me âlâne senje âlâlâ ekrâlem miakne sâm otmai ya yeñgât biwiyeñambâ nânjân nânjân bâleje âlâlâ tetemap. Ya watmâ orotmeme kiingoj otmai. Yawu otmâ Kiristohât lohimbi nombotjaue yâkât mâtâp pilâjetâ biwi nânjân nânjânyeje orotok sâmu gorâ kakijan manmai.

Pauloje Timoteo den ekuop.

11 Nanne Timoteo, Anitâne menjekmu hoj bawañgim mansat. Yakât otmâ gâjeämâ orotmeme bâleje âlâ me âlâ ekmâ betbañgiwuat. Yawu otdâ Anitâne gekmu ârândâj olâk sâm yâkâlen biwiheje tiñâk kepeim tem lâuwañgiwuat. Otmu Kiristohât lohimbi nânjâyingim lohotjan otyingiwuat. Otmu lohimbi belângen manmaiye mâtâp mañguhihine sâm otnomai yakât nânjârâ ki sâtje otmu biwihe houj sâwuap. 12-13 Emelâk Wâtgât mâmâñjahât Heakte mem heweweñ tuhuhekmu Kiristohâlen biwihe kalon yan nen Kiristohât lohimbi sennenjan kinmâ “Kutdâne Yesu Kiristo konok hoj bawañgim manbom,” sâon. Yawu sâon yan Anitâ Manman Amboje otmu nanje Yesu Kiristoje nânjâhihimutâ ârândâj olop. Emelâk embâñjân Yesu Kiristo iknjak kiap âlâ, kutje Pontio Pilato sâm, yâkât senjan kinmâ Anitâ orop topyetje konohâk tap ya ekuop. Anitâ yet Kiristo yâk yetgât sâtjât otmâ yuwu sâmune nânjâ. 14 Yesu Kiristoje âwurem ge menenekbuap yakât sâp utâpguap. Yakât mambotnomân lohimbiye manmange ekjetâ bâlemu Kiristohât den pat mem ge katmiahât biwihe galemahom târârâhâk manbuat. Yawu manmâ ãi gihiwin ya tiñâk membuat.

15 Anitâ yahat yahatje, lok topje topje manmâ gai ya yeñgât kuneje. Otmu lok kudâ ya yeñgât kuneje pato. Yâkje konok ambonenje otmâ tihitnenje otmap. Yakât otmâ nânjâwañgimunje âlâ kândâkdâ otmap. Kiristoje âwurem ge menenekbuapgât sâp kalop ya ekmu ârândâj otbuap yanâmâ âwurem ge menenekbuap. 16 Anitâ Manman Amboje ikñiâk koko salehâk tatmap. Yakât otmâ iknjak tatmawân lajinje ya lok âlâ me âlâne eknomgât dop âlâ ki tap. Ikje konok kunnenje tattmâ tihitnenje otmâ yâhâmbisâpgât heroe nânjâwañgim mepaem manmâ yâhânom. Ya bonjanâk.

Lohimbi iri sikumyeje orop mansai ya yeñgât sâop.

17 Lohimbi iri sikumyeje orop mansai ya yuwu sâm ekyongowuatgât nañgan. Iri sikumyeje biatyïngiwuap. Yakât otmâ hâkyeje mepaeakmâ iri sikumyeje miakmâ hâk sânduhâñ manne sâm biwiyeje yanâk ki katnomai. Anitâ Hop Sambe Ambojaje tihitnenje otmâ lâtâpnongomap. Yâkje yawu otmap yakât biwiyejaue yâkâlenâk kepeim heroe nânjânomaihât nañgan. 18 Yawu mannomai yan tepyeje heweweñ otmu

lohimbi umburuk manmai ya tânyongojetâ Anitâje yen yekmu ârândâj otbuap. ¹⁹ Yakât bulâje Yesu Kiristoje âwurem gewuawân meyekmâ manman kârikjan katyekmu manmâ yâhâmbisâi.

Den bâije sâop.

²⁰ Nanne Timoteo, emelâk Kiristohât den lohimbi kâsikum yîngiwuat sâm âi gihiwan ya biwihaje tiijâk mem tuhuwatgât nañgan. Otmu lok nombotjaue lokgât nângân nângân tânjât watmâ den kakjan sahanjimai. Lok yawuyaue gâ orop den yawu alahune sâm otjetâ ki nângâyiñgiwuat. Yâkje topñambâek nañgain sâmai yamâ sâm hilpgumai. ²¹ Lok nombotjaue yawu otmâ Kiristohât mâtâp pilâwi. Bâinj.

Anitâ gâ orop talâkgât nañgan.

Nâ âwâhe,
Paulo